

УДК 347.734

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВУ ПРИРОДУ ДОГОВОРУ ВКЛАДУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ

Стаття присвячена цивільно-правовому аналізу окремих договорів, які укладаються при здійсненні банками нетрадиційних банківських операцій в Україні, а саме договору вкладу дорогоцінних металів. Аналіз проведено з урахуванням існуючих правових норм у законодавстві з цього питання.

Статья посвящена гражданско-правовому анализу отдельных договоров, которые заключаются при осуществлении банками нетрадиционных банковских операций в Украине, а именно договора вклада драгоценных металлов. Анализ проведен с учетом существующих правовых норм в законодательстве по этому вопросу.

The article is devoted to the civil analysis of particular agreements which are concluded in order to realize the non-traditional banking transactions in Ukraine, namely to the agreement of deposit of precious metals. The analysis is conducted with taking into account the existent legal norms in the legislation through this question.

Одним із різновидів нетрадиційних банківських операцій є операції з дорогоцінними металами. Сучасне ведення банківського бізнесу в конкурентному середовищі потребує застосування нових видів операцій, технологій їх проведення, методів управління ними. На сьогоднішній день конструкція договору вкладу дорогоцінних металів не знайшла своє закріплення у Цивільному кодексі України, її вивчення, на наш погляд, цікаве через особливу специфіку дорогоцінних металів як предмету такого договору.

Операції з дорогоцінними металами привертають увагу юристів, економістів світового значення. Питання цивільно-правової природи окремих договорів, які укладаються при здійсненні банками нетрадиційних банківських операцій в Україні потребує ґрунтовних досліджень, воно є предметом науково-теоретичних робіт таких вчених, як: Є. І. Данілкина, Л. Г. Єфімова, М. А. Зінковський, А. Я. Курбатов, С. І. Попова та інші.

Метою цієї статті є спроба здійснити цивільно-правовий аналіз договору вкладу дорогоцінних металів, опираючись на існуючі правові норми в законодавстві з цього питання.

В умовах світової економічної кризи населення почало шукати нові менш ризикові шляхи отримання прибутку. Одним із них є банківський вклад дорогоцінних металів. Причин цьому декілька: по-перше, інфляційні процеси не можуть зменшити кількість дорогоцінних металів, які були передані банку, по-друге, ціна на дорогоцінні метали, а особливо банківські, постійно зростає, по-третє, повернення вкладу здійснюється саме за допомогою передачі дорогоцінних металів клієнту банку, тому тут не існує залежно від того, чи є достатня кількість паперових грошей у банку в даний момент. За цих умов особливої актуальності набуває цивільно-правове регулювання договору вкладу дорогоцінних металів. Останнім часом помічається посилений інтерес до ринкового обігу дорогоцінних металів у світі.

Для проведення операцій з дорогоцінними металами, на відміну від інших нетрадиційних банківських операцій, банкам необхідно отримати крім банківської ліцензії також письмовий дозвіл Національного банку України.

Правові основи і принципи державного регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів та контролю за операціями з ними визначені Законом України "Про державне регулювання видобутку, виробництва і

використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння контроль за операціями з ними” від 18 листопада 1997 р. Порядок отримання банківської ліцензії регламентується Законом України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. [2; 3].

Залучення банком банківських металів клієнтів на поточні та депозитні рахунки регламентується Інструкцією про касові операції в банках України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 р. № 337; Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492 зі змінами і доповненнями; Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління НБУ від 21 січня 2004 р. № 22 [4; 5; 6].

На відміну від російського законодавства, де у п. 7 ст. 5 Федерального закону РФ “Про банки і банківську діяльність” залучення у вклади дорогоцінних металів належить до банківських операцій, у вітчизняному законодавстві, а саме у ст. 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” взагалі не згадується про операції з дорогоцінними металами [7; 1].

Думається, що визначити правову природу вкладу дорогоцінних металів можливо шляхом відповіді на питання: чи є договір вкладу дорогоцінних металів самостійною договірною конструкцією?

В. Н. Сидорова відзначає, що “договір грошового вкладу в кредитній установі особливий, самостійний вид цивільно-правового договору” [8].

С. І. Попова вважає, що згідно з положенням про операції з дорогоцінними металами, останні можуть залучатися у вклади, відповідно з вкладниками укладаються договори банківського вкладу. У той же час ми вважаємо, що до договору банківського вкладу дорогоцінних металів норми параграфу 3 гл. 71 ЦК України неможливо застосовувати, оскільки згідно зі ст. 1058 ЦК України предметом договору банківського вкладу є грошові кошти, які знеособлюються у банку [9, с. 108].

Думається, що договір вкладу дорогоцінних металів не є договором банківського вкладу, відповідно і правовий режим у таких договорів різний, в цьому сенсі можна цілком підтримати точку зору С. І. Попової. Проте відповідно до ч. 1 ст. 1058 ЦК України предметом договору банківського вкладу є грошова сума, але не дорогоцінні метали.

Виходить, що дорогоцінні метали можуть мати вигляд зливка і/або монети. Монети з дорогоцінного металу можуть бути грошима, а можуть і не бути, що є наслідком суперечливого правового регулювання обігу монет. Зливки з дорогоцінних металів грошима не є.

М. Литовченко дає наступне визначення поняття “монета” — це “певна кількість золота або срібла відомої проби, поміщена у встановлену форму і засвідчена урядом за допомогою клейма” [10, с. 12].

П. П. Цитовіч відзначає: “Срібний рубль є зливок (кружок) срібла певної ваги і визначеної форми (за діаметром і штемпелем) і визначеної чистоти металу в ньому” [11, с. 324].

М. Литовченко вважав, що “зливки, хоча вони і складають суть і основу всієї монетної системи, не гроші усередині країни. Ними виконуються платежі в міжнародному обміні” [10].

М. А. Зінковський зазначає, що складнішої правової природи набувають дорогоцінні метали в знеособленій формі, із укладенням договору вкладу дорогоцінних металів в обов’язковому порядку відкривається договір знеособленого металевого рахунку, на якому враховується внесений вклад. У такій ситуації дорогоцінні метали в знеособленій формі не просто визначити як гроші або не гроші, оскільки вони речами не є [12, с. 14–16].

А. В. Касаткін, у свою чергу, вважає, що “при залученні дорогоцінних металів у вклад або депозит відкриття знеособлених металевих рахунків є обов’язковим” [13].

Існують так звані знеособлені металеві рахунки — рахунки, що відкриваються кредитною організацією для обліку дорогоцінних металів без вказівки індивідуальних ознак і здійснення операцій по їх залученню і розміщенню. Знеособлені металеві рахунки відкриваються для обліку дорогоцінних металів без зазначення індивідуальних ознак. Метали на цих рахунках повинні мати лише кількісну характеристику маси (для монет — кількість у штуках) і вартісну балансову оцінку. Рахунки призначені для проведення таких видів банківських операцій: залучення дорогоцінних металів у вклади, їх розміщення, надання позик у дорогоцінних металах. Відповідно банки змушені відкривати кілька різновидів знеособлених металевих рахунків: рахунки клієнтів

(строкові та на вимогу), коррахунки банків, рахунки обліку позик, виданих клієнтам [14].

Таким чином, монети з дорогоцінних металів можуть існувати у вигляді речей, а також враховуються на відповідних знеособлених металевих рахунках, на підставі яких здійснюються відповідні операції (залучення дорогоцінних металів у вклади (до запитання і на певний термін) від фізичних і юридичних осіб.

При проведенні операцій із залучення на вклади і розміщення, підставою для зарахування дорогоцінних металів на знеособлені металеві рахунки може бути їх поставка у фізичній формі, перерахунок/переказ з інших знеособлених рахунків, продаж металів клієнту чи їх придбання банком.

Аналогічно операції з повернення дорогоцінних металів і їх списання зі знеособлених металевих рахунків можуть здійснюватися шляхом зняття з рахунків у фізичній формі, зарахування на інші знеособлені рахунки, проведення операції купівлі-продажу дорогоцінних металів, що знаходяться на рахунку. Нарахування і виплата відсотків за знеособленими металевими рахунками, комісійних зборів та інших винагород, пов'язаних із веденням металевих рахунків, проводиться здебільшого у національній валюті. Сплата процентів за знеособленими рахунками може бути проведена і дорогоцінними паперами, якщо це обумовлено в договорі між банком та власником рахунку.

Договір банківського вкладу дорогоцінних металів — це реальний договір. Він укладається одночасно з передачею внеску банку. Зобов'язання за договором виникає тільки у банку. Тому такий договір є одностороннім. На внески нараховуються відсотки. Таким чином, цей договір — відплатний.

Стосовно прав та обов'язків сторін за договором, то за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), ухвалила що поступив від іншої сторони (вкладника) внесок та банк зобов'язується повернути даний внесок і виплатити відсотки на нього на умовах і в порядку, передбачених договором.

Необхідно зазначити, що вчений А. Я. Курбатов помічає, що “у юридичній літературі відмінності між банківськими рахунками і вкладами зазвичай зводяться до мети відповідних договорів. Так, мета договору банківського вкладу визначається як забезпечення збереження грошових коштів і можливості розпорядження ними всяким чином і повсякчас. Метою договору банківського рахунку визнається створення передумов для можливості постійного здійснення безготівкових розрахунків і проведення касових операцій” [15, с. 29].

М. М. Агарков вважає, що “грошовим вкладом називається операція, через яку банк приймає від клієнта на термін або безстроково гроші з обов'язком вернути ту ж суму з відсотками або без відсотків” [16, с. 60–61].

Є. І. Данілкина вважає, що “банківський рахунок, на якому знаходиться вклад, не служить титулом права власності або іншого речового права, а визначає зміст і розмір відповідного права вимоги клієнта до банку” [17, с. 60].

Л. Г. Єфімова справедливо вважає, що “немає підстав не визнавати договір банківського вкладу різновидом договору позики. Отже, норми параграфу 3 гл. 71 ЦК України, що регулює договір банківського вкладу, є спеціальними, а норми параграфу 1 гл. 71 ЦК України, регулюючої договір позики, — загальними. Тому за відсутності спеціальних норм, регулюючих договір банківського вкладу, допустимо застосовувати відповідні норми про договір позики” [18, с. 238].

Операції з надання позик у дорогоцінних металах здійснюються шляхом поставок у фізичній формі або зарахування на знеособлені рахунки в обмін на зобов'язання зворотної поставки відповідного металу в термін, зазначений у договорі. Суми позики в дорогоцінних металах можуть погашатися у формі фізичної поставки чи шляхом перерахунку дорогоцінних металів зі знеособлених металевих рахунків позичальника.

При проведенні таких операцій є потреба контролювати співвідношення вимог та зобов'язань за операціями з дорогоцінними металами у грошовому еквіваленті. Банки повинні вести так звану відкриту позицію за цими операціями. Центральний банк змушений визначити стратегію та напрями її регулювання, систему лімітів відкритої позиції (лише за наявності таких лімітів банки матимуть право проводити операції з використанням знеособлених металевих рахунків).

Для торгівлі дорогоцінними металами використовуються спеціальні банківські металеві рахунки. Для торгівлі фізичним металом використовують металеві рахунки (*precious metal accounts* або *bullion accounts*) відповідального зберігання типу “*Allocated*”, тобто “З розміщенням”. На цих рахунках обліковується метал, що фізично зберігається в певному банку, який не має права використовувати цей метал і повертає власнику саме ті зливки, котрі отримав на своє ім'я.

Для операцій з безготівковим (“паперовим”) металом використовують рахунки

типу “Unallocated”, тобто “Без розміщення”. На них обліковується метал у грамах чи унціях, а не в конкретних зливках. Зарахування металу на такий рахунок здійснюється після його фізичної поставки до даного банку або придбання в іншого учасника міжбанківського ринку металу.

На сьогодні продаж золота здебільшого зводиться до надання (переуступки) права на його отримання з банку, до передавання квитанції на золото, що зберігається. Угоди з купівлі-продажу золота здійснюються миттєво із застосуванням найсучаснішої техніки зв'язку та банківських розрахунків.

В Україні на ринку банківських послуг банківські установи активно розширюють свою діяльність. Операції з дорогоцінними металами в українських банках набувають все більшої популярності, збільшуючи свої обсяги, тому їх цивільно-правове регулювання є необхідністю сьогодення.

Таким чином, на підставі вищенаведеного можна зробити такі висновки:

1. Договір вкладу дорогоцінних металів не знайшов свого віддзеркалення ні в ЦК України, ні у спеціальному законі.

2. Договір, що вивчається, на наш погляд, є самостійною договірною конструкцією і не може розглядатися як договір банківського вкладу, він є реальним, одностороннім, відплатним та строковим.

3. Предметом договору є дорогоцінні метали: насправді вони — речі (монети і/або злитки), коли їх, наприклад, можна тримати в руках, а також дорогоцінні метали у знеособленій формі — такі метали речами не є, вони враховуються на знеособленому металевому рахунку.

4. Договір вкладу дорогоцінних металів супроводжується обов'язковим відкриттям договору знеособленого металевого рахунку.

5. Зливки з дорогоцінних металів грошима не є, а монети можуть як бути, так і не бути грошима, що зумовлює наукову актуальність дослідження їх правової природи.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Текст] // ВВР. — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.
2. Про банки і банківську діяльність [Текст] : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // ВВР. — 2001. — № 5–6. — Ст. 30.
3. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння контроль за операціями з ними [Текст]: Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР // ВВР. — 1998. — № 9. — Ст. 34
4. Про затвердження Інструкції про касові операції в банках України [Текст] : Постанова Правління Національного банку України від 14.08.2003 р. № 337 // ОВУ. — 2003. — № 37. — Ст. 96.
5. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах [Текст] : Постанова Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 // ОВУ, — 2003. — № 51. — Том 1. — Ст. 316.
6. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Текст] : Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 // ОВУ. — 2004. — № 13. — Ст. 110.
7. О банках и банковской деятельности [Текст] : Федеральный закон Российской Федерации от 02.12.1990 г., № 395-1 // Собрание законодательства РФ. — 1996. — № 6. — Ст. 492.
8. Сидорова, В. Н. Договор денежного вклада в кредитном учреждении Сберегательного банка СССР [Текст] / В. Н. Сидорова // Правоведение. — 1990. — № 5. — С. 82–87.
9. Попова, С. И. Гражданско-правовое регулирование сделок с драгоценными металлами [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Попова Светлана Ивановна. — М., 2002. — 169 с.
10. Литовченко, М. Деньги в гражданском праве [Текст] / М. Литовченко. — К. : Типо-литография И. Н. Кушнерева и Ко, 1887. — 55 с.
11. Цитович, П. П. Труды по торговому и вексельному праву [Текст] : в 2 т. / П. П. Цитович. — М. : Статут, 2005. — Т. 1. Учебник торгового права ; К вопросу о слиянии торгового права с гражданским. — 460 с.
12. Зинковский, М. А. Правовая природа договора вклада драгоценных металлов [Текст] / М. А. Зинковский // Банковское право. — 2009. — № 2. — С. 14–16.
13. Касаткин, А. В. Договор металлического счета / А. В. Касаткин // Право и экономика. — 2001. — № 7. — С. 23–31.
14. Міщенко, В. І. Банківські операції [Текст] : [підруч.] / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. — К. : Знання, 2007. — 796 с.
15. Курбатов, А. Я. Банковские счета в российском праве : понятие, виды, правовые режимы [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Курбатов Алексей Янович — М., 2006. — 171 с.
16. Агарков, М. М. Основы банковского права: курс лекций ; Учение о ценных бумагах : науч. исслед. [Текст] [3-е изд., стер.] / М. М. Агарков. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — 327 с.
17. Данилкина, Е. И. Договор банковского вклада с участием физических лиц по гражданскому законодательству РФ [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Данилкина Екатерина Ивановна М., 2005. — 208 с.

18. *Ефимова, Л. Г.* Банковские сделки (актуальные проблемы) [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Ефимова Людмила Георгиевна. — М., 2000. — 520 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права
Одеської національної юридичної академії
(протокол № 6 від 30 листопада 2009 року)*

Надійшла до редакції 01.12.2009

